

ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

імені І. І. МЕЧНИКОВА

факультет історії та філософії

Кафедра філософії

Д и п л о м н а р о б о т а

на здобуття ступеня вищої освіти «бакалавр»

на тему: «**Філософські підстави інклюзії та інклюзивної освіти**»

«The philosophical basis of the inclusion and inclusive education»

Виконала: студентка денної форми навчання

Спеціальності 033Філософія

Корицька Ангеліна Володимирівна

Керівник проф. Голубович І.В.

Рецензент доц. Старовойтова І.І.

Рекомендовано до захисту:

Протокол засідання кафедри

№ від _____ 2020 р.

Завідувач кафедри

_____ Голубович І.В.

(підпис) (прізвище, ініціали)

Захищено на засіданні ЕК № 2

протокол № від _____ 2020 р.

Оцінка _____ / _____ / _____

(за національною шкалою, шкалою ECTS, бали)

Голова ЕК

_____ Голубович І.В.

(підпис) (прізвище, ініціали)

Одеса - 2020

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ІНКЛЮЗІЯ ЯК КОНЦЕПТУАЛЬНА ІДЕЯ СУЧАСНОГО ФІЛОСОФСЬКОГО ГУМАНІЗМУ.....	8
1.1. Генезис уявлень про інклюзію в контексті розвитку сучасної гуманістичної філософії.....	9
1.2. Інклюзія як підґрунтя культурно-цивілізаційних стратегій розвитку людства.....	27
Висновки до розділу 1.....	34
РОЗДІЛ 2. ІНКЛЮЗИВНА ОСВІТА ЯК ГЛОБАЛЬНИЙ СОЦІАЛЬНО- КУЛЬТУРНИЙ ФЕНОМЕН.....	36
2.1. Філософські та історико-теоретичні основи розвитку інклюзивної освіти.....	36
2.2. Сутність та фундаментальні принципи інклюзивної освіти в контексті гуманістичної філософії XX – XXI століть.....	41
Висновки до розділу 2.....	47
РОЗДІЛ 3. СУЧАСНИЙ СТАН І ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ІНКЛЮЗИВНОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ ТА КРАЇНАХ СВІТУ.....	48
3.1. Варіанти реалізації інклюзивної освіти та механізми її розвитку в різних країнах.....	48
3.2. Сучасний стан, можливості та прогнозування розвитку інклюзивної освіти в Україні.....	61
Висновки до розділу 3.....	69
ВИСНОВКИ.....	71
СПИСОК ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ.....	75

ВСТУП

Актуальність дослідження обумовлена тим, що на рубежі XX-XXI ст. державами й урядами більшістю найрозвиненіших країн світу концепція інклюзивної освіти була названа одним з пріоритетних напрямів удосконалення світової освітньої системи і політики, покликаної сприяти ефективному просуванню антидискримінаційних заходів, підвищенню якості освіти для всіх дітей відповідно до широкого кола їх освітніх потреб в загальноосвітніх школах, включаючи мігрантів, дітей різного соціального статусу, обдарованих дітей та дітей з обмеженими можливостями здоров'я, що, в першу чергу, представляє особливий інтерес для даного дослідження.

Протягом багатьох десятиліть у фокусі численних зарубіжних і вітчизняних науково-педагогічних дискусій знаходяться проблеми пошуку ефективних стратегій практичної реалізації теоретичних підстав інклюзії, які б могли сприяти досягненню глобальної мети інклюзивної освіти – створення інклюзивного суспільства як справді гуманістичного суспільства, фундаментальним базисом якого є інклюзивна культура. І до теперішнього часу в результаті продуктивного міжнародного співробітництва та науково-практичної діяльності філософів, соціологів, психологів та педагогів вироблені спільні ефективні програми та заходи щодо реалізації інклюзивної освіти як важливого етапу в глобальному розвитку людства.

Інклюзивна освіта як науково-дослідна і практична проблема актуальна і для України, так як вітчизняна освіта перебуває ще на самому початку цього шляху. Особливо гостро перед вітчизняною системою освіти, як і за кордоном, постає проблема реалізації інклюзивної освіти дітей з обмеженими можливостями здоров'я. У зв'язку з цим звернення до майже піввікового досвіду зарубіжних країн, його вивчення та критичний аналіз, розгляд можливості його використання з урахуванням специфіки вітчизняного контексту є своєчасним і значущим для української системи освіти.

Число дітей з обмеженими можливостями здоров'я збільшується з кожним роком як у всьому світі, так і в Україні в цілому. За даними Всесвітньої організації охорони здоров'я таких дітей налічується близько 1 мільйона, багато хто з цих дітей знаходяться в маргіналізованому положенні і не навчаються в загальноосвітніх школах, що надзвичайно актуалізує проблему їх включення в систему загальної освіти.

Однак сучасні реалії такі, що, незважаючи на посилення державної політики щодо дітей з обмеженими можливостями здоров'я та проведення цілого ряду радикальних соціально-педагогічних заходів, а також організаційних заходів, трансформація суспільної свідомості в сторону прийняття даної категорії дітей як повноправних членів суспільства відбувається повільно під впливом стійких стереотипів поділу дітей за наявністю або відсутністю будь-якого порушення в їх розвитку і необхідності отримання ними освіти в рамках двох ізольованих освітніх систем: системи загальної і спеціальної освіти. Разом з тим гуманістичний потенціал інклюзивної освіти, закладений в самій ідеї інклюзії, покликаний сприяти не тільки усуненню односторонніх поглядів на дітей з обмеженими можливостями здоров'я, які склалися в нашому національному менталітеті, але й стати провідним механізмом у створенні інклюзивного суспільства.

Сформований стан проблеми визначає потребу для вирішення наступних об'єктивних *протиріч* між:

- об'єктивною необхідністю реалізації інклюзивної освіти відповідно до вимог нормативно-правових актів і недоліком цілісного науково-теоретичного осмислення проблеми інклюзії у вітчизняній філософії та педагогіці;

- відсутністю комплексних педагогічних технологій інклюзивної освіти, програм професійної підготовки педагогів для інклюзивної школи та обмеженістю громадського дискурсу;

- наявністю успішного досвіду впровадження інклюзивних ідей в окремих закладах освіти і відсутністю цілісного вивчення інклюзивної освіти

як особливого соціально-філософського і психолого-педагогічного явищ та критичного осмислення з боку вітчизняної філософської і педагогічної науки.

Отже, актуальність, недостатня теоретична та методична розробленість проблеми, виявлені суперечності зумовили вибір теми даної роботи **«Філософські підстави інклюзії та принципи інклюзивної освіти»**.

Мета дослідження – визначити та охарактеризувати філософські передумови, особливості розвитку, сучасний стан і тенденції розвитку інклюзивної освіти в Україні.

Об'єкт дослідження – процес становлення і розвитку інклюзивної освіти в Україні.

Предмет дослідження – філософські підстави інклюзії, тенденцій розвитку та особливостей реалізації інклюзивної освіти в Україні.

Завдання дослідження:

1. Розкрити сутність понять «інклюзивна спільнота», «інклюзивна культура», «інклюзивна освіта» на тлі класичних і сучасних філософських досліджень.

2. Розглянути філософську категорію «Інший» в контексті проблематики ісклюзивності.

3. Вивчити філософські підстави розвитку інклюзивної освіти в зарубіжних країнах і Україні.

4. Виявити загальні для різних країн і закладів освіти варіанти реалізації інклюзивної освіти в практиці.

5. Визначити філософські підстави розвитку інклюзивної освіти в світі і можливості їх використання з урахуванням специфіки вітчизняної системи освіти.

6. Проаналізувати сучасний стан, можливості та напрямки розвитку інклюзивної освіти в Україні.

Теоретико-методологічну основу дослідження складають концептуальні ідеї зарубіжних і вітчизняних вчених з проблем філософії,

історії освіти, педагогіки і психології, інтегрованого навчання дітей з обмеженими можливостями здоров'я, гуманістичної педагогіки.

Філософсько-методологічний інструментарій представлений: концепціями, в центрі яких філософська рефлексія гуманізму і ціннісної значимості людини, – Х.-Г. Гадамера, Е. Левінаса, Ж.-П. Сартра, М. Хайдеггера, К. Ясперса; осмислюють різні етнічні та моральні аспекти – І. Канта, Е. Левінаса, Дж. Ролз, А. Швейцера, М. Шелера, К. Ясперса.

Осмилення інклюзії як культури співтворчості та освіти побудовано з опорою на діалогічні концепції М.М. Бахтіна, В. Біблера, М. Бубера, Х. - Г. Гадамера, Е. Гуссерля, Ж.-Л. Нансі, М. Хайдеггера, а також теорії творчості як основи особистісного розвитку М. Фуко, М. Шелера, К. Ясперса та ін.

Погляд на інклюзію як на один із концептів соціальної інтеграції ґрунтувався на ідеях виправлення дискурсу, висунуту в роботах М. Фуко, і символічного капіталу П. Бурдьє.

Теоретико-методологічні орієнтири дослідження знаходимо у перших філософських рецепціях на дану тему в українському гуманітарному дискурсі, де здійснена спроба осмислити феномен інклюзії – в роботах таких авторів, як: К.П. Бовкуш, А.М. Єрмоленко, А.А. Колупаєва, І.В. Кузава, Ю. Найда, Н. Софій, В.А. Суковата, Ф.А. Тихомірова, М. Швед та багато інших.

Складний характер феномена інклюзії визначив спектр **методів дослідження**.

Суб'єктивну сутність інклюзії, її внутрішню дихотомію допоміг розглянути *діалогічний метод*.

Для об'єктивізації результатів дослідження був задіяний *метод феноменологічної редукції*, який звільняє досліджуваний феномен від усього, що не є очевидним, та дозволяє виявити підставу інклюзії, яка не ототожнюється в сучасному світі з об'єктивно закінченим «чистим» явищем,

а розкривається на базі рефлексії безлічі подій і фактів нелінійного характеру.

Для розкриття складного характеру досліджуваного феномена інклюзії використані методи *компаративістського аналізу*, що зіставляють різноманітні явища і тексти сучасної філософії та культури, наповнені інклюзивними смислами.

Історичний аналіз антропологічних концепцій дозволив осмислити передумови становлення даного явища і його змістовні акценти. Змістовні складові інклюзії та принципи її побутування також розкриваються в процесі *семіотичного аналізу* деяких форм самовідтворення інклюзії.

Виходячи з поставлених мети та завдань дослідження обрано відповідну **структуру роботи**, яка складається з вступу, трьох розділів, загальних висновків, списку використаних джерел і додатків. У вступі встановлена актуальність дослідження, сформульовано мету та завдання дослідження, визначені об'єкт, предмет та методологія дослідження. У першому розділі розглянуті філософські підстави інклюзії та інклюзивної освіти в контексті сучасних гуманістичних тенденцій в світовій філософії і культурі. В другому розділі розглянуто філософську освіту як глобальний соціально-культурний феномен. В третьому розділі визначені тенденції розвитку інклюзивної освіти в світі і в Україні.

Структура й обсяг роботи. Робота складається зі вступу, трьох розділів та висновків до них, загальних висновків, додатків і списку використаних джерел (____ найменування, з них ____ – іноземною мовою). Загальний обсяг роботи – ____ сторінки, з них ____ сторінки основного тексту, ____ додатків на ____ сторінках. Робота містить ____ таблиці та ____ рисунків на ____ сторінках (з них ____ таблиць на ____ повних сторінках в основному тексті роботи).

ВИСНОВКИ

На основі аналіз стану досліджуваної проблеми у світовій та вітчизняній літературі нами було зроблене теоретичне узагальнення проблеми інклюзії та інклюзивної освіти.

Були визначені та охарактеризовані філософські передумови, особливості розвитку, сучасний стан і тенденції розвитку інклюзивної освіти в Україні. Було з'ясовано, що у сучасній філософії розвиваються значущі постулати та ідеї про те, що в основі будь-якого успіху повинна лежати гуманістична узгодженість цінностей і цілей.

Філософське утвердження гуманізації освітньої концепції відбивається в системі людського і соціального буття, цінностей життя.

В даний час найвищою цінністю в філософії визнається людина як така собі самоцінність, яка не потребує обґрунтування, а сама покладена в основу обґрунтування прийнятних цінностей. Саме в сучасній філософії вектор цінностей був зміщений від культури корисності людини до культури його самоцінності. Наслідком чого є поворот соціального інтересу до людей з обмеженими можливостями здоров'я та соціальної активності.

У цьому контексті інклюзивні механізми включення дітей з обмеженими можливостями здоров'я в освітній простір створюють все більш широкий суспільний резонанс, а тому потребує прискіпливого філософського осмислення.

В ході досліджень ми встановили, що інклюзія як соціальна ідея стала принципом державної політики країн Заходу в процесі політичних дискусій і боротьби за прийняття *Іншого* несхожого, боротьби проти дискримінації на підставі індивідуальних відмінностей. Ставши принципом державної політики ця ідея зазнала певних змін. Її реалізація в освіті або практиці охорони здоров'я призвела до необхідності реально забезпечити право на освіту для людей з обмеженими можливостями здоров'я, а не просто

проголосити рівність цих прав і дати можливість включатися в один освітній процес.

На нашу думку, філософія розглядає *соціальну інтеграцію* як форму спільного буття звичайних людей і людей з обмеженими можливостями життєдіяльності, яку підтримує і розвиває (або не підтримує) суспільство і його підсистеми (в тому числі підсистема інститутів освіти), і по відношенню до участі в якій всі члени суспільства мають право вільного вибору. Інтеграція як форма соціального буття передбачає для людини з особливими потребами обмежену участь і свободу вибору його форм і способів у всіх соціальних процесах, на всіх щаблях освіти, в процесі дозвілля, на роботі, в реалізації різних соціальних ролей і функцій. Це право законодавчо закріплено в більшості розвинених країн світу. Фундаментальним соціально-філософським принципом інтеграції та інклюзії виступає категорія свободи вибору. Вона реалізується в основоположному принципі соціальної політики держави в сфері освіти, закріпленому в державному законі про освіту.

Нами було з'ясовано, що в основі зарубіжних досліджень і концепцій інтегрованого (інклюзивного) навчання лежать філософські ідеї екзистенціалізму, прагматизму, постмодернізму, феноменології, які потім стали теоретико-методологічними засадами інклюзивної освіти в зарубіжній педагогіці.

У XX столітті, з його насиченістю переламними і кривавими подіями, саме осмислення фігури Іншого (в усіх його проявах) виходить на перший план філософських дискурсів. Осмислення фігури Іншого стає жагучою проблемою для мислителів, розкриваються різні аспекти інакшості. Вразливий – тілесно Інший – є найбільш очевидно інакшим.

Соціальні умови і умови освіти повинні бути, таким чином, спрямовані на те, щоб буття людини з обмеженими можливостями стало максимально самостійним, незалежним, а сама людина, займаючи активну і відповідальну життєву позицію – рівноправним членом суспільства, реалізуючи себе в цьому суспільстві. Концепція самостійного і незалежного способу життя осіб

з обмеженими можливостями визначає сьогодні підходи до формування цілей і змісту інклюзивної освіти. Феноменологія і екзистенціалізм стали філософськими джерелами розвитку гуманістичної педагогіки і розроблених в її руслі педагогічних технологій інклюзивного навчання.

В ході нашої роботи було розкрито сутність понять «інклюзивна спільнота», «інклюзивна культура», «інклюзивна освіта».

Під *інклюзивною спільнотою* ми будемо розуміти спільноту, яке поважає і цінує відмінності одних від інших і активно бореться з дискримінацією і упередженнями в політиці і підходах, це спільнота, яка так чи інакше включає в себе будь-яких людей; це спільнота, де кожен, незалежно від статі, віку, етнічної приналежності, статусу, а також фізичного або ментального стану, відчуває себе прийнятим, зрозумілим і повноправним членом.

Але існування будь-якої спільноти неможливо без наявності в ній певної культури, тому інклюзивній спільноті обов'язково має відповідати притаманна їй *інклюзивна культура*, яку ми визначаємо як такий рівень розвитку суспільства, який виражається в толерантному, гуманному, толерантному, безпечному відношенні людей один до одного, де розділяються ідеї співпраці, стимулюється розвиток всіх учасників освітнього процесу, де цінність кожного є основою загальних досягнень, а також формуються спільні, інтегровані для всіх цінності.

Під *інклюзивною освітою* ми розуміємо освіту, яка виключає будь-яку дискримінацію дитини, забезпечує однакове ставлення до усіх дітей, одночасно створюючи особливі умови для осіб, які потребують будь-якої підтримки та корекції психофізичного розвитку.

Проаналізувавши сучасний стан, можливості та напрямки розвитку інклюзивної освіти в Україні ми дістали висновок про те, що розвиток вітчизняної інклюзивної освіти буде неефективним, якщо діяти тільки методом екстраполяції – формального перенесення найбільш вдалих зарубіжних моделей освітньої інтеграції в незмінні умови навчання і

виховання вітчизняних освітніх установ загального призначення, без осмислення її філософії і теорії. Співвіднесення реалій і практики вітчизняної інклюзії з теоретико-методологічними засадами світової освітньої інклюзії має допомогти коригуванню вітчизняних інтеграційних процесів, подоланню зроблених помилок і їх попередженню в перспективі. Цьому сприятиме і подальша розробка філософських і теоретико-методологічних основ освітньої інтеграції та інклюзії.

Підводячи підсумок всьому вищесказаному, ще раз підкреслимо, що в даний час у зарубіжній педагогіці не представлена єдина універсальна модель інклюзивної освіти дітей з обмеженими можливостями здоров'я. Слід зазначити, що в процесі розвитку даного процесу в більшості зарубіжних країн спостерігаються тенденції до впровадження спільних педагогічних стратегій, спрямованих на підвищення ефективності спільного навчання всіх дітей в загальноосвітніх школах. Однак багато проблем вимагають подальших досліджень.

Зокрема, для нас цікавим є дослідження феномену інклюзивної епохи, яку ми не змогли достатньою мірою розкрити в даній роботі, але, сподіваємось, яка стане темою наших майбутніх робіт.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Бабич Н. Конструктивизм: обучение и преподавание / Н. Бабич // Вестник Красноярского государственного педагогического университета им. В.П. Астафьева. 2013. № 3. С. 630.
2. Бахтин М.М. Проблемы поэтики Достоевского / М. Бахтин. Соб. соч. Т.6. М. 2002. 800 с.
3. Бахтин М.М. Творчество Франсуа Рабле и народная культура Средневековья и Ренессанса / М. Бахтин. М.: Художественная литература, 1990. 542 с.
4. Библер В.С. Мышление как творчество. Введение в логику мыслительного диалога / В.С. Библер. М.: Политиздат, 1975. 399 с.
5. Библер В.С. Нравственность, культура, современность Философское размышление о жизненных проблемах / В.С. Библер. М.: Знание, 1990. 62 с.
6. Библер В.С. От наукоучения к логике культуры / В.С. Библер. М.: Изд. Политическая литература, 1991. 417 с.
7. Библер В.С. Школа диалога культур: Идеи. Опыт. Проблемы / В.С. Библер. Кемерово: «Алеф» Гуманитарный Центр, 1993. 416 с.
8. Биричева Е.В. Проблема понимания Другого как иного способа Бытия: методология «приспособления» / Е.В. Биричева // Историческая и социально-образовательная мысль. Краснодар: Негосударственное образовательное частное учреждение ДПО Кубанская многопрофильная академия подготовки, переподготовки, повышения квалификации специалистов, 2013. № 3 (19). С. 167-171.
9. Бовкуш К.П. Готовність педагога до інклюзивної освіти / К.П. Бовкуш // Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології. 2015. №4 (48). С. 39.
10. Бородавкин С.В. Гуманизм и гуманность как два языка культуры / С.В. Бородавкин. СПб.: Русско-Балтийский информационный центр, 2004. С. 11-60.

11. Бубер М. Изреченное слово / М. Бубер // Личность. Культура. Общество. 2008. № 2 (41). С. 19-26.
12. Бубер М. Я и Ты / М. Бубер; пер. с нем. Ю.С. Терентьева, Н. Файнгольда М.: Высшая школа, 1993. 176 с.
13. Бубер М. Два образа веры. / М. Бубер; пер. с нем. В.В. Рынкевича, М.И. Левиной, М.И. Терентьева, С.В. Лёзова, А.Ю. Миронова М.: Республика, 1995. 464 с.
14. Вальденфейс Б. Своя культура и чужая культура. Парадокс науки о «Чужом». / Б. Вальденфейс; пер. О. Кубановой. М.: Логос № 6, 1994. С. 77-94.
15. Ватолина Ю.В. Чужой в философии Жана Поля Сартра. / Ю.В. Ватолина // Вестник Ленинградского государственного университета им. А.С. Пушкина. 2009. № 3. С. 26-33. 1 т.
16. Гадамер Х.Г. Истина и метод. Основы философской герменевтики / Х.Г. Гадамер; пер. Б.Н. Бессонова. М.: Прогресс, 1988. 704 с.
17. Гадамер Х.Г. Актуальность прекрасного / Х.Г. Гадамер. М.: Искусство, 1991. 368 с.
18. Гофман И. Представление себя другим в повседневной жизни / Ирвинг Гофман / Пер. с англ, и вступ. статья А.Д. Ковалева. М.: «КАНОНпрессЦ», «Кучково поле», 2000. 304 с.
19. Гуссерль Э. Картезианские размышления / Э. Гуссерль. СПб.: Наука, 2001. 311 с.
20. Гуссерль Э. Парижские доклады. От Я к Другому: сб. пер. по проблемам интересубъективности, коммуникации, диалога / Э. Гуссерль; перевод и примечание А.В. Денежкина. М.: Изд. Логос. 1991. № 2. 795 с.
21. Гуссерль Э. Пятая картезианская медитация // От Я к Другому: Сборник переводов по проблемам интересубъективности, коммуникации, диалога. Минск, 1997. С. 45-98.
22. Дефектологічний словник: навчальний посібник / за ред. В.І. Бондаря, В.М. Синьова; [упоряд. В. М. Тімашова]. К.: «МП Леся», 2011. 528 с.

23. Етика // Філософський енциклопедичний словник / В.І. Шинкарук (гол. редкол.) та ін. Київ : Інститут філософії імені Григорія Сковороди НАН України : Абрис, 2002. 742 с.
24. Захаренко И.В. Архетипическая оппозиция «свой-чужой» в пространственном коде культуры / И.В. Захаренко; под. ред. М.Л. Ковшова, В.В. Красных, А.И. Изотов, И.В. Зыкова // Язык, сознание, коммуникация: Сб. статей М.: МАКС Пресс, 2013. № 46. С. 1531.
25. Інвалідність та суспільство: навчально-методичний посібник. [кол. авторів: Байда Л.Ю., Красюкова-Еннс О.В., Буров С.Ю., Азін В.О., Грибальський Я.В., Найда Ю.М.]; за заг. редакцією Байди Л.Ю., Красюкової-Еннс О.В. К., 2012. 216 с.
26. Інклюзивна освіта: стан і перспективи розвитку в Україні: Науково-методичний збірник. К.: ФО-П Придатченко П.М., 2007. 164 с.
27. Интеракционизм в американской социологии и социальной психологии первой половины XX века. М.: ИНИОН РАН, 2010. 480 с.
28. Капра Ф. Паутина жизни. Новое научное понимание живых систем / Ф. Капра/ Пер. с англ. под ред. В.Г. Трилиса. К.: «София»; М.: ИД «Гелиос», 2002. 336 с.
29. Колупаєва А.А. Від сегрегації до інклюзії / А.А. Колупаєва // Дидактичні та соціально-психологічні аспекти корекційної роботи у спеціальній школі: Наук.- метод. зб. Випуск 6. К.: Науковий світ, 2011. С. 52-56.
30. Колупаєва А.А. Інклюзивна освіта: реалії та перспективи. Монографія / А.А. Колупаєва. К.: САММІТ-книга, 2008. 272 с.
31. Колупаєва А.А. Сучасні інноваційні тенденції в освіті, навчанні та психолого-педагогічному супроводі дітей з особливими потребами / А.А. Колупаєва // Основи соціальної педіатрії: навчально-методичний посібник К., 2016. 112 с.
32. Колупаєва А.А., Таранченко О.М. «Інклюзивна освіта: від основ до практики»: [монографія] / А.А. Колупаєва, О.М. Таранченко К. : ТОВ «АТОПОЛ», 2016. 152 с. (Серія «Інклюзивна освіта»).

33. Кузава І.Б. Порівняльна характеристика термінів «інклюзія» та «інтеграція» / І.Б. Кузава // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 19 : Корекційна педагогіка та спеціальна психологія. 2012. Вип. 21. С. 149-153. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nchnpu_019_2012_21_40
34. Лакруа Ж. Персонализм: истоки основания актуальность. Избранное: Персонализм / Ж. Лакруа; пер. с фран. яз. И.И. Блауберг, И.С. Вдовиной, В.М. Володина. М.: РОССПЭН, 2004. 608 с.
35. Левинас Э. Время и Другой. Гуманизм другого человека / Э. Левинас / Пер. с фр. А.В. Парибка. СПб.: Высшая Религиозно-Философская Школа, 1998. 265 с.
36. Левинас Э. Путь к Другому / Э. Левинас / Пер. Е. Бахтиной. СПб.: Изд-во С.П.б.- университета, 2007. 240 с.
37. Левинас Э. Тотальность и бесконечное. Избранное / Э. Левинас / Пер. с фр. М.: Университет. Кн., 2000. 416 с.
38. Лорман Т. Інклюзивна освіта. Підтримка розмаїття у класі : практ. посіб. / Т. Лорман, Дж. Депплер, Д. Харві; пер. з англ. К.: СПДФО Парашин І.С., 2010. 296 с.
39. Малофеев Н.Н., Шматко Н.Д. Интегрированное обучение и воспитание детей с отклонениями в развитии [Электронный ресурс] / Н.И. Малофеев, Н.Д. Шматко // Альманах института коррекционной педагогики. 2000. №1. Режим доступа: <http://alldef.ru/ru/articles/almanah-1/>.
40. Матраверс М.Д. Проблема толерантности в англоамериканской философии / М.Д. Матраверс; под ред. М.Б. Хомякова // Толерантность: Материалы летней школы молодых ученых «Россия Запад: философские основания социокультурной толерантности». В 2-х ч. Екатеринбург, 2001. 2 ч. С. 3.
41. Основи інклюзивної освіти : навчально-методичний посібник / за заг. ред. А.А. Колупасвої. К. : «А. С. К.», 2012. 308 с.

42. Павленко К.М. Філософія інклюзії в освіті / К.М. Павленко // Мультиверсум. Філософський альманах. 2019. Випуск 34 (169170). С. 185-195.
43. Пургина Е.И. Философские основы инклюзивного образования в контексте специального федерального государственного образовательного стандарта для детей с ограниченными возможностями здоровья / Е.И. Пургина // Педагогическое образование в России. 2014. № 2. С.152-156.
44. Ратнер Ф.Л., Юсупова А.Ю. Т. Хелльбрюгге ученый, врач, педагог и основы его интеграционной концепции / Ф.Л. Ратнер, А.Ю. Юсупова. Казань: Центр инновационных технологий, 2006. 44с.
45. Саламанська декларація: про принципи, політику і практичну діяльність в сфері освіти осіб з особливими освітніми потребами, 1994. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_00194
46. Саламанская декларация. Рамки действий по образованию лиц с особыми потребностями, принятые Всемирной конференцией по образованию лиц с особыми потребностями: доступ и качество. Саламанка. Испания, 7-10 июня 1994 г. К., 2000.
47. Сартр Ж.П. Бытие и ничто: Опыт феноменологической онтологии / Ж.П Сартр; пер. с фран., предисл., примеч. В.И. Колядко. М.: Республика, 2000. 639 с.
48. Сартр Ж.П. Экзистенциализм это гуманизм // Ф. Ницше, З. Фрейд, Э. Фромм, А. Камю, Ж.П. Сартр. Сумерки Богов. М.: Изд. политической Литературы, 1990. 400 с.
49. Сластенин В.А. Профессионально-педагогическая подготовка современного учителя / В.А. Сластенин, А.И. Мищенко Москва: Логос, 2000. 422 с.
50. Софій Н., Найда Ю. Філософія інклюзивної освіти / Н. Софій, Ю. Найда // Науково-методичний збірник до Всеукраїнської науково-практичної конференції в рамках реалізації проекту «Створення ресурсних центрів для

- батьків дітей з особливими освітніми потребами» / за ред. В.В. Засенка, Н.З. Софій. К., 2007. 180 с.
51. Суковатая В.А. Другое тело: инвалид, урод и конструкции дезабилити в современной культурной критике / В.А. Суковатая // Неприкосновенный запас. 2012. № 83. [Электронный ресурс]. Режим доступа: <http://magazines.russ.ru/nz/2012/3/s7-pr.html>
 52. Суковатая В.А. Лицо Другого: телесные образы Другого в культурной антропологии. Монография / В.А. Суковатая. Х.: ХНУ, 2009. 520 с.
 53. Суковата В.А. Філософія Іншого, її джерела та сучасні напрямки: методологічний аналіз / В.А. Суковата // Totallogy-XXI. Постнекласичні дослідження. 2014. № 31. С. 285-301. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/totallogy_2014_31_16
 54. Теорія і практика інклюзивної освіти [навчально-методичний посібник] / Упорядник Бондар К.М. [2-ге вид., доп.]. Проект «Підтримка інклюзивної освіти у м. Кривий Ріг», 2019. 170 с.
 55. Тихомірова Ф.А. Проблема Інакшості: Практичні та теоретичні аспекти / Фаріда Ахметівна Тихомірова // Філософська думка. 2019. № 3. С. 60-69.
 56. Філософська думка, 2019, № 3 : укр. наук.-теорет. часоп. / Нац. акад. наук України, Ін-т філос. ім. Г.С. Сковороди. Київ.
 57. Франкл В. Человек в поисках смысла : сборник/ В. Франкл / пер. с англ. и нем. ; общ. ред. Л.Я. Гозмана, Д.А. Леонтьева ; вст. ст. Д.А. Леонтьева. Москва: Прогресс, 1990. 368 с.
 58. Фуко М. Надзирать и наказывать. Рождение тюрьмы / М. Фуко; пер. с франц. В. Наумова; под ред. И. Борисовой. М.: Ad Marginem, 1999. 480 с.
 59. Фуко М. Мужество истины. Управление собой и другими / М Фуко; пер. с фр. А.В. Дьяков // Курс лекций, прочитанных в Колледже Франс в 19831984 учебном году СПб: «Наука», 2014. 358 с.
 60. Фуко М. Ненормальные: Курс лекций, прочитанных в Коллеж де Франс в 19741975 учебном году / М. Фуко. СПб.: Наука, 2004. 432 с.
 61. Фуко М. Слова и вещи / М. Фуко. СПб.: Академия, 1994. 408 с.

62. Фулан М. Сила змін. Вимірювання глибинних освітніх реформ / Майкл Фулан. Літопис, Львів, 2014. 269 с.
63. Хайдеггер М. Бытие и время / М. Хайдеггер. М.: Ad Marginem, 1997. 452 с.
64. Хайдеггер М. Время и бытие. Статьи и выступления / М. Хайдеггер. М.: Изд. «Республика», 1993. С. 445 с.
65. Цоколов С.А. Дискурс радикального конструктивизма: Традиции скептицизма в современной философии и теории познания / С.А. Цоколов. München, 2000. 324 с.
66. Швед М. Основи інклюзивної освіти: підручник / Марія Швед. Львів: Український католицький університет, 2015. 360 с.
67. Швейцер А. Этика сострадания / А. Швейцер // Человек 1990. № 5. С. 126-133.
68. Швейцер А. Между водой и девственным лесом. / А. Швейцер // Письма из Ламбарене. Л.: Изд. Наука, 1978. 392 с.
69. Швейцер А. Культура и этика. / А. Швейцер; пер. с нем. Н.А. Захарченко, Г.В. Колшанский, ред. проф. В.А. Карпушина. М: Прогресс, 1973. 342 с.
70. Швейцер А. Упадок и возрождение культуры: избранное / А. Швейцер; Послесл. А. Меня. М: Прометей, 1993. 511 с.
71. Шелер М. Философское мировоззрение. Избранные произведения / М. Шелер. М.: «Гнозис», 1994. 490 с.
72. Шпек О. Люди с умственной отсталостью. Обучение и воспитание / Отто Шпек. М.: Академия, 2003. 362 с.
73. Элиах Я. Бог здесь больше не живет. Хасидские истории эпохи Катастрофы: пер. с англ. / Я. Элиах Москва Израиль: Гешарим; Мосты культуры, 2005. 279 с.
74. Ясперс К. Об условиях и возможностях нового гуманизма. Смысл и назначение истории / К. Ясперс; Пер. с нем. М.И. Левина. М.: Политиздат, 1991. 527 с.

75. Ясперс К. Смысл и назначение истории / К. Ясперс. М.: Политиздат, 1991. 527 с.
76. Antor, G. Knowing Each Other as Learners: Māori Students Learning Mathematics / G. Antor [et al.] // *Delving into Diversity: An International Exploration of Issues of Diversity in Education*. New York: Nova Science Publishers, 2010. P. 4556.
77. Bronfenbrenner U. The ecology of human development. Cambridge, Massachusetts & London: Harvard University Press, 1979. X v. 330 p.
78. Chomba Wa Munyi Past and Present Perceptions Towards Disability: A Historical Perspective / Chomba Wa Munyi // *Disability studies quarterly*. 2012. Vol.32. (2). P.10 42.
79. Lacan J. On Feminine Sexuality, the Limits of Love and Knowledge: The Seminar of Jacques Lacan: Transl. from French / J. Lacan Book XX, W.W. Norton & Company, 1999. 160 p.
80. Mollenhauer, K.: Gibt es bildende Wirkungen asthetischer Ereignisse. In: *Kunst und Unterricht*, Heft 151, 191, 2f.
81. Oliver M., Barnes C. Disabled people and Social Policy: From Exclusion to Inclusion / M. Oliver, C. Barnes. London: Longman, 1994. 187 p.
82. Wilson J. K. Exploring the Past, Present, and Future of Cultural Competency Research: The Revision and Expansion of the Sociocultural Adaptation Construct. [Электронный ресурс] / Wellington, 2013. С. 3. - Режим доступа: https://researcharchive.vuw.ac.nz/xmlui/bitstream/handle/10063/2783/the_sis.pdf?sequence=2 (дата обращения: 02.02.2020).